

A. C. Grayling: *Truth, Meaning and Realism*

London - New York, Continuum 2007, 173 s.

Kniha Anthonyho Graylinga, známého britského filosofa a přítele české filosofie, *Truth, Meaning and Realism*, představuje – jak již napovídá její podtitul *Essays in the Philosophy of Thought* – sborník deseti esejů většinou připravených jako příspěvky ke konferencím, které proběhly v 80. až 90. letech minulého století. Eseje č. 2, *Metaphysically Innocent Representation*, č. 5, *Conceptual Reference and Natural Kinds*, č. 6, *Publicity, Stability and „Knowledge of Meaning“* a č. 7, *A Theory of Explicit Speaker*, se dokonce přímo vztahují k Česku, neboť jejich původní verze zazněly na karlovarských konferencích věnovaných problematice analytické filosofie a organizovaných pražským Filosofickým ústavem AV v roce 1992 (esej č. 5), 1993 (esej č. 6), 1994 (esej č. 7) a 1998 (esej č. 2). Čtvrtý esej, *Truth and Indefinability*, spolu se třetím esejem, *Truth and Evaluation*, se bezprostředně týkají karlovarské konference z r. 1996, jejich původním zdrojem je však Graylingova kniha *Introduction to Philosophical Logic* z r. 1982. Až na pátý a sedmý esej, které patří k obtížnějším partiím Graylingova sborníku, vyžadujícím speciální filosofické znalosti, se většina esejů zabývá natolik obecnou filosofickou problematikou, konkrétně problematikou pravdy, významu a sporu realismu s antirealismem, že by měly být srozumitelné každému absolventu filosofické fakulty. Pro českého a slovenského absolventa je navíc tento sborník cenný zejména tím, že tuto filosofickou problematiku nahlíží z pro něj méně známého, totiž pragmatického hlediska.

Typické pro Graylingův pragmatismus se zdá být to, že ho spojuje s epistemickými nároky uživatele jazyka, a tato kombinace mu pak slouží k řešení problémů pravdy, významu a realismu. Patrná je tato metoda řešení daných filosofických otázek právě v prvním esejí, *Assertion, Truth and Evaluation*. Zde Grayling nabízí koncepci tvrzení (*assertion*), která se neopírá o rozdíl mezi pravdou toho, co říkáme, a důvody proč to říkáme. Tvrzení tak lze chápat i beze zmínky o pravdě, protože autor tvrzení je schopen uvědomovat si jisté kognitivní a praktické cíle, zaujmout jistý komplexní postoj (s. 8). Vedle běžných pragmatických závazků autora tvrzení, jako je ukládání týchž závazků ostatním mluvčím či jejich závazky k usuzování a hodnocení tvrzení, zahrnuje tento postoj i „pojmové závazky“ (*conceptual commitments*), jako je „vyjadřování“ (*expressing*) přesvědčení, spolu s připraveností jednat podle tohoto přesvědčení. Termín „vyjadřování“ není ovšem pragmatický pojem. Graylingův pragmatismus není proto čistý pragmatismus – ve smyslu teorie, která vymezuje tvrzení, pravdu a význam výlučně z hlediska účelnosti –, nýbrž pragmatismus doplněný o epistemické požadavky, který by tudíž možná snesl přívlastek „epistemický“. Tento přívlastek by pak mohl učinit srozumitelnějším

Graylingovu tezi, že funkce tvrzení spočívá „v předznamenání (*keying*) oblasti diskursu“ (s. 9). V tomto typu pragmatismu hrají privilegovanou roli pojmy pravdy a „hlavního smyslu“ (*point*), tj. toho, co mluvčí má v úmyslu příležitostně mluvit.

Tato epistemicko-pragmatická koncepce tvrzení zapadá do Graylingova řešení sporu realismu s antirealismem, který pro něj představuje nikoli metafyzický, nýbrž epistemologický spor. Jádrem sporu mezi realisty a antirealisty je otázka vztahu mezi jazykem a realitou: jedná se o vztah vnější vůči mluvčímu, jak to tvrdí realismus, nebo jde o vztah vůči mluvčímu niterný, jak to vidí antirealismus? Tento spor Grayling opět roztíná pragmatickým způsobem na dvě roviny: rovinu základní, rovinu běžného diskursu vedeného zdravým rozumem, kde jsme zavázáni být realisty a věřit v objektivitu a nezávislost reality na našem poznání, myšlení a jazyce; a rovinu reflexivní, na níž vystupují smysluplné otázky, zda tyto realistické závazky máme brát doslovně či nikoli.

Svoji epistemicky zaměřenou pragmatickou koncepci realismu Grayling rozvíjí ve druhém eseji, *Metaphysically Innocent Representation*, s následujícím závěrem: Jelikož realismus je dvojúrovňová epistemologická teze, neplynou z ní žádné realistické závazky pro „logiku, lingvistickou praxi nebo každodenní (*mundane*) metafyziku“ (s. 30). Nemetafyzický pojem reprezentace znamená pro Graylinga odmítnutí „revizionistických“ verzí antirealismu typu M. Dummetta, N. Tennanta a R. Rortyho na straně jedné, a určité přiblížení se Putnamovu konceptuálnímu relativismu na straně druhé.

Ve třetím eseji, *Truth and Evaluation*, se Grayling snaží nalézt střední cestu mezi teoriemi pravdy, které dělí na dva druhy: na teorie, podle nichž je pravda „substantivní vlastností“ (ať už je jejím nositelem cokoli), a „deflační“ teorie, podle nichž pravda není substantivní, ale je jen nástrojem logiky a rétoriky. Výsledkem této snahy je pragmatická teorie, podle níž „pravda není jedina věc, a tím méně jedna minimální věc, nýbrž je množstvím substantivních věcí“ (s. 37). Podle této teorie je predikát „pravdivý“ predikátem „mdlým“ (*lazy*), zastupujícím řadu přesnějších predikátů, jako je verifikovatelnost v případě časoprostorového diskursu, konstruovatelnost v případě matematického diskursu nebo univerzálnost v případě etického diskursu. Jelikož mezi těmito diskursy volíme podle toho, který se nám za daných příležitostí nejlépe hodí, je teorie pravdy podle Graylinga globálně teorií hodnocení a lokálně teorií příležitostných hodnocení vhodných pro různé diskursy. Podobně jako ovčácký pes nám slouží k různým druhům účelů, mezi nimiž si příležitostně vybíráme pro nás nejvhodnější, slouží nám také různé druhy pravd. Toto pojetí zřejmě implikuje závěr, že pravda je definovatelná.

Ve čtvrtém eseji, *Truth and Indefinability*, se tedy Grayling pokouší vyvrátit Davidsonovu tezi o nedefinovatelnosti substanční pravdy. Podle Graylinga

může hrát princip vstřícnosti (*principle of charity*), opírající se o nedefinovatelnost pravdy, pro Davidsona nanejvýš heuristickou roli. To znamená, že Davidson nemá prostředky k tomu, aby považoval přesvědčení interpretovaného subjektu za *skutečně* pravdivá, nýbrž může jen *předpokládat*, že jsou pravdivá.

Zdá se, že zde Grayling dospívá k mezím přijatelnosti jím zastávané pragmatické koncepce pravdy. Pokud totiž budeme principu vstřícnosti přisuzovat jen heuristickou roli, těžko zabráníme tomu, aby se příležitostně různí nositelé substančních pravd nedostávali do konfliktu. Pak to ovšem nebude pravda, která vítězí, ale pravdu bude mít její vítězný nositel, resp. nositelé – těžko lze přitom zabránit tomu, aby to nebyli vedle propozic a vět také ti, kdo je pronášejí, např. Obama, Putin či Wen Tia-Pao, zatímco poražení nositelé či majitelé pravd se budou muset spokojit jen se svojí nepravdou. Tomuto kolapsu pravdy v nepravdu lze ovšem zabránit tím, že pravda nebude mít žádného nositele či majitele, jak to navrhoval např. G. Frege. Tuto teorii pravdy, která není ani substanční, ani deflační, Grayling nebere v úvahu.

Pátý esej, *Conceptual Reference and Natural Kinds*, patří k mnoha pokusům o smíření pragmatiky jazyka s jeho sémantikou, vyjádřenou fregovským trojúhelníkem vztahů mezi jazykovým výrazem, jeho smyslem a referencí. Problémem je, že tento sémantický trojúhelník nemusí v jazykové praxi dobře fungovat: přestože mluvčí mohou vlastním jménem „Aristotelés“ (jak již věděl Frege), resp. apelativním jménem „kočka“, označovat tutéž věc, resp. množinu věcí, mohou mít tato jména různé smysly, které mluvčí mohou chápat různě, a tedy si nerozumět.

Grayling se snaží ukázat oproti H. Putnamovi, že referenci slov jako je „voda“, „kůň“ či „jablko“, lze fixovat jejich epistemicky limitovanými smysly, a oproti D. Wigginsovi, že tato epistemologizace smyslu nic nového ke smyslu nepřipojuje, nýbrž je jeho charakterizací. A tak „mysl pojmového slova [odkazujícího k běžným druhům přírodnin – J.N.] tvoří informační jádro, které musíme mít, abychom jej uměli aplikovat v exemplárních případech“ (s. 73). To je metoda, která Graylingovo pojetí smyslu přírodních pojmů sice sblížuje s experimentálními metodami kognitivních věd, která však pragmatiku jazyka krotí jenom fragmentárně a nesystematicky – stále platí, že i v exemplárních případech si mluvčí nemusejí rozumět.

Jakoby tyto potíže předvídal, sahá Grayling k obvyklému prostředku pragmatistů na jejich překonání, tj. k idealizaci, resp. optimalizaci. Za platformu k ní mu nejprve slouží šestý esej, *Publicity, Stability and „Knowledge of Meaning“*, v němž hájí tezi, že „ačkoli významy nejsou v hlavě, jsou přesto v našich hlavách. Plurál je zde na místě“ (s. 77). Významy jazykových výrazů jsou tedy ve veřejných hlavách a vzhledem k této veřejnosti neměnné, jinak by jim těžko mohly sloužit jako nástroj komunikace. To ovšem stále ještě neznamená, že by se takto vymezená komunikace nemusela zhroutit. Grayling pro-

to tyto veřejné hlavy optimalizuje a vymýšlí si tzv. Explicitního mluvčího (*Explicit Speaker*), tj. mluvčího, který je epistemicky a intencionálně vybaven vzhledem k jazyku natolik, že jeho promluvám nakonec každý z jeho komunity rozumí.

Tento mluvčí je předmětem zkoumání vedle šestého a devátého eseje hlavně v sedmém eseji, *Explicit Speaker Theory*. Explicitní mluvčí zná nejen významy všech slov, používaných v jeho komunitě, ale také ty nejpokročilejší teorie, známé v této komunitě, takže se mu například nemůže stát, že by na Zemi mýl výrazem „voda“ něco jiného než H₂O. Grayling ukazuje, jak pojem explicitního mluvčího pomůže v situacích, v nichž sémantika obvykle selhává. Např. umí používat přirozené jazykové analogy logických konstant, jako je konjunkce; takže mu každý rozumí, když řekne např. „Jan skočil do vody a oblékl si plavky“. Jazyk explicitního mluvčího je tedy sémantickým jazykem, který je schopen normalizovat nesčetné parole a idiolekty jednotlivých mluvčích. Zdá se, že Graylingovi se touto postavou podařilo podpořit jeho vůdčí tezi tvrdící, že „sémantika přirozeného jazyka je produktem historie jeho pragmatiky“ (s. 91), tedy tezi, na niž by snad rezignovaly takové postavy, jako např. F. de Saussure, L. Wittgenstein, W. Quine či D. Davidson.

V osmém eseji, *Reasonable Realism*, Grayling důkladněji ospravedlňuje své epistemické pojetí realismu vůči antirealismu dummettovského typu, podle něhož hovor o entitách nemůže být rozumně veden, aniž bychom znali důvody našeho hovoru o tom, co existuje. A v devátém eseji, *How Not to Be Realistic*, rozšiřuje svoje ospravedlnění realismu i proti realistům, konkrétně C. McGinnovi, T. Nagelovi a I. McFetridgeovi, kteří se spolu s Descartem domnívají, že psychofyzický problém je nejlépe řešitelný tím, že se od jeho řešení upustí: je to problém, který náš rozum není schopen řešit, protože je inferiorní vůči superioriornímu rozumu, který ho schopen řešit je, podobně jako idiot není schopen vyřešit diferenciální rovnice, zatímco matematik ano. Grayling přesvědčivě ukazuje, že tento argument je neplatný, neboť jde o pouhou analogii nevylučující antirealismus.

V závěrečném, desátém eseji, *Proof and Judgment*, se Grayling kloní na stranu antirealistického epistemologického názoru, podle něhož porotní soud nerozhoduje o pravdě nebo nepravdě či o faktech daného případu, nýbrž „rozhoduje o tom, zdali podle důkazů a argumentů, *ceteris paribus*, dojde k přesvědčení, v němž se zdá presumptionce neviný“ obžalovaného (s. 170). To se zdá být pro obžalovaného realistu bezútešný závěr, pokud nic nespáchal a přesto byl zbaven presumptionce neviný, a to zrovna v době, kdy v Anglii, jak uvádí Grayling, přestalo od r. 1970 platit pro zvolení porotce kritérium, aby jeho dům měl alespoň patnáct oken.

Graylingova kniha ukazuje, že pragmatismus v jazyce, myšlení a poznání je zrozen pod šťastnou hvězdou na krásném ostrově, kde dělá samé hezké a

dobré věci, jako pravdu, význam či realismus. Občasné racionalistické mráčky objevující se na kontinentálním obzoru, z nichž by mohly nakonec přijít hromy a blesky kazící jeho zdárné dílo, dokáže tento pragmatismus rychle rozptýlit, a to z jednoho prostého důvodu – je hluboce zakotven v tradici zdravého rozumu.

Jiří Nosek

Marián Zouhar: *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*

Bratislava, Veda 2008, 430 s.

Domnievam sa, že slovenskej i českej filozofickej obci netreba nijako zvlášť predstavovať jej mladú, no publikačne nanajvýš plodnú osobnosť, Mariána Zouhara. Po tom, čo si jazykovo prístupný čitateľ mohol od neho prečítať (odhliadnuc od množstva odborných a vedeckých štúdií) dve monografie venujúce sa sémantickým a pragmatickým aspektom viacerých kategórií výrazov (prirodzeného) jazyka,¹ objavila sa koncom uplynulého roka jeho tretia knižná publikácia, tentoraz učebnicového formátu. Ak môžem byť aspoň trochu osobný, a to sa snáď recenzentovi nedá uprieť, tak už úvodom priznávam, že *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory* zo Zouharovej klávesnice ma nezvyčajne prekvapili (– chcel som pôvodne namiesto „zo Zouharovej klávesnice“ napísať „zo Zouharovho pera“, no povedal som si napokon, zvykajme si na nové idiómy –). Napriek tomu, že autorov zrozumiteľný písomný prejav poznám už dlhší čas, ostal som pri čítaní *Základov* príjemne zaskočený, ako precízne, detailne a systematicky na jednej strane, a priesračne a názorne na druhej strane, sa mu podarilo sklbiť nie pre každého obvykle stráviteľný formálny výklad vybraných logických systémov spolu s neformálnym vysvetlením základných intuícií, na ktorých tieto systémy stoja, a z ktorých mnohé denne pri argumentačných aktivitách sami využívame. Odborný a zároveň zrozumiteľný výklad predmetu býva v analytických (formálnych i formalizovaných) disciplínach skôr zriedkavosťou alebo aspoň nie pravidlom. Predikátový výraz „...byť zrozumiteľný (pre)...“ je typovo viacznačný, pretože môže označovať raz reláciu usporiadaných dvojíc indivíduí (<kniha *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*, indivíduum *a*>), raz zasa reláciu usporiadaných dvojíc množín indivíduí (<knihy z *matematickej analýzy, vysokoškolskí absolventi matematických študijných programov*>), či reláciu s netotožným

¹ Ide o knihy Zouhar (2004) a (2006).